

באוגוסט 1959 חלו שינויים מרחיקי-לכת במבנה, בארגון ובמשטר בתי-הסוהר ומחנות המעצר הצבאיים. בשביל שתובן משמעות השינויים האלה יש לעמוד תחילה על הרקע שלהם: על מצבם של מתקני הכליאה ושיטות הפעלתם במשך שש השנים האחרונות.



רס"ן ז' מרקוביץ

שלבים

בהתפתחות

מתקני הכליאה

בצה"ל

ולשמש ראשות מקצועית ופיקודית אחת למתקני הכליאה השונים.

השיקולים האמורים היו מוצדקים והגיוניים, אך לא ניתן לצפות מראש כיצד ישפיע המיזוג על אפשרויות הטיפול בעבריינים, ובאיזו מידה יצליח מתקן כזה למלא את יעודו.

את המציאות השוררת במתקן-הכליאה מעציבים מספר גורמי-היסוד: מידת התאמת המבנים, סוגי הכלואים, המשטר, ההוי, התעסוקה, אמצעי הבטחון ואיכות הסגל. משקלם היחסי של הגורמים השונים מעניק לכל מתקן-כליאה את צביונו המיוחד. כן מסייעים לנו הגורמים הללו להבחין בשוני שבין בתי-הסוהר הצבאיים לבין בתי-הסוהר האזרחיים.

המבנים אשר שמשו את מתקני-הכליאה הצבאיים לא נועדו מטבע ברייתם לשמש כבתי-סוהר ומחנות-מעצר; אמנם הם הותאמו ככל האפשר לתפקידם, אך לא תמיד עמדו בדרישות המיזוג של בית-הסוהר ומחנה-המעצר. אפשרויות ההפ-

המבנה הארגוני וההנדסי הקודם של מתקנים אלה נקבע בסוף שנת 1953, עם ביטול מחנות-המעצר הפיקודיים/חיליים, העברתם תחת פיקוד המשטרה הצבאית ושילובם במערכת בתי-הסוהר הצבאיים, כמתקני-מטכ"ל. שנים היו הגורמים להעברה הזאת; הראשון מהם — מחנות-המעצר הפיקודיים לא עמדו על רמה נאותה, וחסר היה למפקדיהם הידע המקצועי הדרוש. מלבד זאת לא היתה קימת מסגרת-פיקוח יעילה, לצורך פיקוח על הסגל אשר פעל בהם, אכונתו והדרכתו. הגורם השני משתמע מאליו מתוך תוצאות השינוי: ביטול מחנות-המעצר הפיקודיים ושילובם בבתי-הסוהר הצבאיים, בכפיפות לפיקוד אחד, הביאו לייעול ארגוני ולחסכון בכוח-אדם, בציוד ובמתקנים.

מיזוג מתקני הכליאה בשלהי שנת 1953 הביא, איפוא, לשילובם של בית-הסוהר ומחנה-המעצר ביחידת-אם אחת, אשר יעודה לקלוט אסירים, עצירים וחבושים מمرחבים פיקודיים קבועים,

רדה הפיזית בין סוגי הכלואים השונים היו מוגבלות, מאחר שמספר הכלואים הרב וצרכי העסקתם חייבו ניצול כל שטח פנוי. שטח המת-קנים חולק למכלאות, כל מכלאה גודרה בנפרד ומספר הכלואים בה הותנה בגודל שטחה ובמספר האהלים או המבנים שבה. חלק מהמכלאות נועד לשיכון כלואי בית-הסוהר, ויתרון — לכלואי מחנה-המעצר. לבית-הסוהר ולמחנה-המעצר נת-קבלו כלואים מסוגים שונים: חבושים שנידונו ל-8 עד 35 ימי מחבוש, עריקים לפני משפטם, עבריני-תנועה שנידונו ע"י דן יחיד, עצירים שהוצאו נגדם פקודות מעצר על עבירות שונות, אסירים אשר נידונו לתקופות מאסר שונות.

ככפיפה אחת גרו אסירים אשר נידונו לשנתיים מאסר באשמת עריקה — עם עבריני-תנועה, אשר נידונו ל-10 ימי מאסר. בין האסירים היו פסיכוכ-פאטים ונרקומנים, מהם בעלי "עבר ונסיון", אשר מגעם עם החבושים היה לאלה לרועץ. כדי להע-ריך נכונה את מידת ההשפעה ההדדית בין הכל-ואים, הבה נציין הצצה קלה אל "בין החומות": העולם בו חי הכלוא הוא קטן, סגור ומוקף גד-רות. צמצומו של עולם זה הופך כל פרט חסר-ערך, כל אירוע קל, למאורע-בעל-חשיבות בעיני שוכניו. הכלוא מיטיב לדעת את סדרי המתקן, את טיבם של חיילי הסגל, את אופים של הקצינים ואת חבריו-ל"שיבה". מתפתחת שותפות-גורל ושותפות של אינטרסים, ואין בכוחן של מחיצות, גדרות ומנעולים לשמש מעצור להן. כל כלוא חדש הוא מקור של ידיעות על המתרחש "מעבר לחומות", ואילו כל "ירוק" מבקש ללמוד את מנהגי המקום ואת חוקי בית-הסוהר — אלו שב-כתב ואלו שבע"פ. זיקה הדדית זו של אוכלוסית בית-הסוהר וזו של מחנה-המעצר גורמת להשפ-עות הדדיות שליליות, מבלי שניתן יהיה למנען.

מספר שעות העבודה והאימונים של הכלוא לא עלה על שש וחצי שעות ביום. כ-25 אחוז מבין החבושים התאמנו לסירוגין במשך השבוע במק-צועות ת"ס, תס"ח, מעבר מכשולים ומסעות. מובן, אם כך, שאימונו של החבוש לא היה אינטנ-סיבי. כל הנסיונות שנעשו להגדיל את מספר שעות האימון לכלל החבושים לא הצליחו, מחוסר מדריכים וממונים-על-מכלאות.

תשומת הלב של סגל המתקן הופנתה בעיקר

לעריקים ולאסירים, בגלל אורך תקופת מאסרם, ובגלל העובדה שהחבושים היוו חומר אנושי נוח יותר, שלא היה מעונין בניצול אפשרויות של בריחה. סגל הממונים-על-המכלאות, אשר רובם מילאו את התפקיד במסגרת שירות-חובה, לא עמד על רמה מקצועית מתאימה, ומספרו המ-צומצם גרם למאמץ ולמתח בעבודתו ולהכונת עיקר פעילותו לקיום סדר-היום הרגיל של הכל-ואים. מובן, איפוא, שעם כל רצונם הטוב של קציני המתקן, לא ניתן היה להקדיש מאמץ לאי-מונם של חבושים ועבריני-תנועה.

תנאים אלה העלו מספר בעיות :

האם עונש המחבוש, המוטל ביחוד על חיילי יחידות-שדה, משיג את מטרתו? האמנם מרתיע הוא את החייל שנענש כך או את חבריו-ליחידה מלחזור על מעשה דומה?

— האם רצוי שחבוש או עבריני-תנועה יבוא במגע עם אסירים, מגע שהשפעתו שלילית? כי כאן יכיר מקרוב את תנאי בית-הסוהר, ואז לא ישיג את רגש-הרתיעה שעונש זה צריך לעורר.

— האם עונש המאסר, המתבטא בשלילת חופש, מעורר בקרב האסירים גם הרהורי חרטה ורצון להיות חיילים טובים בעתיד?

פתרון בעיות אלה חייב פריצת מעגל השגרה. היה ברור ששינויים קלי-ערך במשטר, באימונים ובהפרדה יכולים להועיל לשעה, אך אין בהם כדי להוות פתרון רדיקלי.

השינויים בארגון ובמשטר של בית-הסוהר ומחנות-המעצר, אשר חלו באוגוסט 1959, באו לפתור את הבעיות שנוכרו. התכנית שהופעלה הושתתה על העקרונות הבאים :

● הפרדה במתקנים בין בית-סוהר למחנה-מעצר, כדי לאפשר הפרדה גמורה בין חבושים ועבריני-תנועה לבין אסירים.

● יצירת משטר שונה בכל אחד משני סוגי המתקנים — משטר אשר יותאם לסוג הכלואים ולמטרות העונש הניתן לאותו סוג.

● ביסוס המשטר במחנה-מעצר על אימונים אינטנסיביים, ברמת יחידות-הי"ר.

● ביסוס המשטר בבית-סוהר על העסקת כל-ואים בבתי-מלאכה.

● שינוי המשטר בשני סוגי המתקנים, באופן

שיעודד את התנהגותם הטובה של הכלואים ואת רצונם לעמוד במאמץ-האימונים ובהספק-העבודה.

● העלאה איכותית של סגל הממונים-על-המכלאות והוספת מדריכים לאימון כלואי מחנה-המעצר.

● התאמת המבנה הארגוני של המתקנים ליעור-דם וארגון הכלואים במסגרות של מחלקות ופולו-גות, לצרכי אימונים ותעסוקה.

עקרונות אלה קרמו גידים ובשר. מחנה-המעצר הופרד מבית-הסוהר ונועד לחבושים, לעבריני-תנועה שנידונו לתקופה שאינה עולה על 60 ימי-מאסר, ולעצירים לפני משפטם. המבנה הארגוני החדש מבוסס על פלוגת סגל ושתי פלוגות כלו-אים. בפלוגת הסגל חלו שינויים תפקודיים: סגל הזקיפים, אשר שמר על מכלאות החבושים ועב-ריני-התנועה במתקן הישן, הפך לסגל ממונים-על-מכלאות ומדריכים במתקן החדש. נתוספו מפקדי מחלקות של כלואים ומדריכי אימון-נשק-קל. פלוגת כלואים אחת כללה את מחלקות האימונים, ואליה שובץ כל חבוש או עבריין-תנועה, אשר סוג הבריאות שלו התאים לרמת האימונים שנקבעה. פלוגת הכלואים השניה כללה מחלקת חבושים "נבחרים" (עליה ידובר בהמשך הדברים) מחלקת עצירים ומחלקת שרותים. למחלקת הש-רותים שובץ כל כלוא אשר לא היה מסוגל לאי-מונים. לכל פלוגה נקבעו מפקד, נגד משמעת, מפקדי מחלקות ומפקדי כיתות.

סדר-היום של הכלואים, המונהג מאז, כולל: השכמה עם שחר, התעמלות בוקר, אימונים ועבו-דה עד שעה 1930. משעה זו ועד לשעת-כיבו-אורות מוקדש הזמן לסידורים אישיים, לגיהוץ ולצחצוח, ולקריאה. תכנית האימונים שנקבעה, כוללת בממוצע 9 שעות אימון ביממה במקצועות ת"ס, תס"ח, מסעות-יום-ולילה, אימוני-שדה, אי-מוני-נשק-קל, אימון גופני, עזרה ראשונה וטופר-גרפיה. המסעות מתקיימים מדי יום ביומו; ואחת לשבוע, לפחות, נערך מסע פלוגתי של כלואים למרחק של 38 ק"מ בשטח הררי. בפלוגה השניה מועסקים העצירים, שרובם עריקים, בבית-מלאכה נפרד, בתיקון כובעי-פלדה וחגור צבאי. מחלקת ה"נבחרים" מתאמנת 2—3 שעות ביום, ו-5—6 שעות מועסקת בגן-הירק של המתקן. מדי ערב עולה יחידת משמר מבין החבושים ועבריני-

התנועה בפיקוד חיילים מן הסגל, לתפקידי שמי-רה. בשמירה זו, אשר אינה מיועדת כלפי הכלו-אים האחרים, ממלאים הכלואים את חובתם החיילית הרגילה, כפי שהיו עושים זאת ביחידתם. אין ספק שמאמץ האימונים הנדרש כיום מאת החבוש, הוא רציני. לחבוש הבא מיחידת שירו-תים, המאמץ קשה במיוחד. פגשנו חבושים אשר מאז סיימו אימוניהם כטירונים, לא היו נתונים במשטר אימונים כזה, ולדידם היה בו משום "הסרת חלודה" ותרומה נכבדה להעלאת כושרם הגופני. החייל החוזר ליחידתו לאחר ריצוי עונש מחבוש, שוב אינו יכול ללגלג באזני חבריו על הנוחיות שבמחבוש. המשטר אינו פוגע בכבודו של החייל; היחס של הממונה-על-המכלאות, או של המדריך, לחבוש דומה ליחסו של מדריך לחניך בבסיס-אימונים. מדי שבוע עורך מפקד הפלוגה ערבי-יחידה עם הכלואים, בו הוא שומע ומשמיע.

כדי לעודד את החבושים ועבריני-התנו-עה להתנהגות טובה, הופעלה שיטה המ-בוססת על מתן זכויות — עם אפשרות לשלול אותן — ועל דירוג פנימי במשטר המחלקות. מבין זכויות אלו נציין כי כל חבוש ועבריין-תנועה המתקבל למחנה-מעצר זכאי להפחתת יום מכל 10 ימי מחבוש או מאסר. ימים אלה הם "ימי הת-נהגות טובה", וניתנים להישלל ע"י מפקד הפלוגה כעונש משמעותי. ניתן לו לעבור למחלקת ה"נבחרים"; לאחר 21 ימי שהיה בפלוגת האימונים, בתנאי שהוא מרצה עונש במחנה-מעצר בפעם ראשונה ומפקד הפלוגה ממליץ על העברתו עקב התנהגותו הטובה-מאוד. כן רשאי הוא לשהות בחדר-התרבות לאחר האימונים עד לשעת-כי-בו-אורות, אם מפקד הפלוגה אישר זאת כפרס על התנהגות טובה.

כעמוד-התוך לגישה החדשה משמשת מחלקת ה"נבחרים". מחלקה זו משוכנת במכלאה המוב-דלת מיתר המכלאות ובה חדר-תרבות הכולל אמצעי בידור שונים. חיילי מחלקה זו נמצאים במשטר אימונים קל יותר והם זכאים לזכויות-יתר, כגון: קבלת מזון, בנוסף למיטה ולשמי-כות הניתנים לכל חבוש ועבריין-תנועה; הכפלת

הנסיון הראה שאסירים אלה עמדו בהתחייבו-
יותיהם ופריון עבודתם ראוי לשבח. זכויות-היתר
להן זכאי ה"נאמן" הן, בין השאר, הכפלת מכסת-
הסיגריות היומית — הניתנת לכל כלוא — ועי-
שונן גם בשעות העבודה, והארכת משך הביקור
השבועי של קרובי משפחה.

היכולת לבלות את שעות היום בעבודה שלא
באווירת בית-הסוהר, מחוץ לגדרותיו, היא פרס
שאינן גדול הימנו לאסיר אשר תקופת מאסרו היא
שנה או שנתיים. אסיר כזה יעשה הכל כדי לזכות.
במעמד של "נאמן" מה גם שהוא יודע כי עובדת.
היותו "נאמן" יש בה כדי להשפיע על המלצת.
מפקד בית-הסוהר לגבי בקשתו לחנינה או להמ-
תקת עונשו.



מאז ומתמיד ראינו בזמנו החופשי של הכלוא,
משעת סגירתו בתא ועד לכיבוי-אורות, את אויבו
הגדול ביותר. הבטלה והשעמום בשעות אלו גור-
מים לחלק גדול מהתופעות השליליות בחיי בתי-
הסוהר. אנו שואפים כיום להפעלת תכנית חינוך-
כית, אשר תעסיק את הכלואים בערבים, אם
בלימוד, ואם במלאכת-יד כתחביב. כיתות הלי-
מוד שהונהגו בשעות היום בשביל כל הכלואים
הזקוקים לכך הן התחלה מעודדת. פתרונה השלם
של הבעיה כרוך בהתקנת מבנים ובשיקולי בט-
חון. אך החשיבות הגדולה הנודעת לחיסולה של
בעיה זו תחייב מציאת הדרך והאמצעים לכך.
בסיכום יאמר, כי שלבי-ההתפתחות אליו כבר
הגיעו מתקני-הכליאה, מבטיח תוצאות חיוביות
בעתיד הלא-רחוק.

כמות הסיגריות היומית הניתנת לכל כלוא —
יהרשות לעשן כמעט ללא הגבלה; אפשרות לש-
הות בחדר-התרבות לאחר סיום העבודה עד לשעת
כיבוי-אורות, לקרוא עתונים, לשחק במשחקים
ולהאזין לרדיו; זכות לענוד את תג הכובע של
יחידתו ולהצדיע לקציני המתקן.

העובדה שהחבוש או עבריני-התנועה יודע שהוא
יכול להיטיב בהרבה את תנאיו אם יעשה מאמץ
רציני במשך 21 הימים הראשונים לריצוי עונשו,
משמשת גורם מדרבן רבי-ערך להתנהגות טובה.
האווירה במחנה-המעצר נשתנתה עד לבלי-
הכר, והשפעתה נותנת אותותיה בכלואים ובסגל
כאחד.

בבית-הסוהר הופעלו שינויים בארגון, במבנה
ובמשטר. הוא מיועד כיום לקליטת עצירים לפני
משפטם ואסירים. אף בו הוקמו שתי פלוגות של
כלואים: פלוגה אחת כוללת מחלקות כלואים
העובדים בבתי מלאכה, והשנייה — מחלקות עצי-
רים ומחלקת אסירים "נאמנים". מחלקת ה"נאמ-
נים" מורכבת מאסירים אשר מרצים לראשונה
עונש מאסר בבית-הסוהר, מאסירים אשר ריצו
לפחות חודש מאסר מיום מתן פסק-הדין, או כאלו
שהתנהגותם טובה מאוד.

ההחלטה על העברתו של אסיר למחלקת הנאמ-
נים היא בידי ועדת קצינים, המקבלת אינפור-
מציה מלאה על טיבו של האסיר, מראיית אותו
ומחליטה אם ראוי הוא להעברה.

המושג "נאמן" מבטא את האמון שנותן בית-
הסוהר באסיר ובהבטחותיו. עקרון הנאמנות
מוכר היטב בבתי-הסוהר בעולם, ביחוד באנג-
ליה ובארה"ב, וצורות שונות להפעלתו. אצלנו
מועסקת מחלקת ה"נאמנים" מחוץ לכתלי המת-
קן, בבסיסי אפסנאות, בעבודה מקצועית או מק-
צועית-למחצה. האסירים נלקחים בבוקר ומוח-
זרים בערב על-ידי הבסיס המעסיק אותם, ללא
שמירה. העבודה בבסיס מתנהלת אף היא ללא
שמירה, בפיקוח ובהדרכה מקצועית של בעלי-
מקצוע מסגל הבסיס. על ה"נאמנים" חלות הגב-
לות של תנועה ושל מגע עם יתר חיילי הבסיס
ושעל שמירתן הם מתחייבים מראש. בבית-הסוהר
משוכנים ה"נאמנים" במכלאה נפרדת. ביקורות
מצד בית-הסוהר באות להבטיח את מילוי ההו-
ראות במקום-עבודתם של האסירים ובמתקן.